

Ивана Петровић*

Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет

<https://orcid.org/0009-0007-7065-7154>

ФРАЗЕОЛОШКЕ МОДИФИКАЦИЈЕ У РОМАНУ КОНТРАЕНДОРФИН СВЕТИСЛАВА БАСАРЕ

У раду је представљена анализа фразеолошких модификација у роману *Контраендорфин* Светислава Басаре, као пример употребе ових језичких средстава у књижевноуметничком дискурсу. Поступци модификовања фразеолошких израза испитују се са аспекта теорије језичке личности применом лексичко-семантичког и прагматичко-циљног приступа, а добијени резултати се посматрају у односу на претходна истраживања у новинарском дискурсу. Истраживање указује на модификовање фразеолошких израза као важну карактеристику у језику аутора, која упућује на начин изградње ауторске слике света у тексту и потврђује значај фразеолошких модификација за проучавање његове језичке личности.

Кључне речи: фразеолошке модификације, теорија језичке личности, језичка слика света, књижевноуметнички дискурс, Светислав Басара

1. УВОД

Анализа фразеолошког слоја у роману *Контраендорфин* Светислава Басаре усмерена је у овом раду на употребу модификованих фразеолошких израза и представља део ширег истраживања које прати фразеологију овог аутора у два различита дискурса, новинарском и књижевноуметничком, са циљем да укаже на могућности проучавања језичке личности аутора анализом ових језичких средстава. Модификације фразеолошких израза посматрају се са аспекта теорије језичке личности и анализирају на лексичко-семантичком плану, уз праћење мотивационог плана који се одражава на прагматичком нивоу језика. Задаци истраживања били су испитати поступке модификовања фразеологизама и циљеве њихове употребе на примеру књижевног текста, те добијене резултате упоредити са резултатима претходног истраживања у новинарском дискурсу.

* evepet.i@gmail.com

Полази се од претпоставке да ће ауторов приступ фразеолошком фонду српског језика бити доследан у различитим типовима дискурса, али да ће начини модификовања фразеолошких јединица бити детерминисани различитим прагматичким циљевима њихове примене у књижевном тексту и особинама самог књижевног жанра. Очекује се и да ће тема романа *Конџраендорфин*, усмерена на деконструкцију националних митова у српској култури, као представа укорењених у њеном систему вредности, условити високу фреквентност модификација фразеолошких израза, као устаљених јединица које су носиоци културних и вредносних информација у језику једног народа и чијом модификацијом може да се утиче на промену језичке слике света у књижевном тексту.

Циљ истраживања је да укаже на специфичне модификације фразеолошких израза као препознатљиво обележје језичке личности аутора, које осветљава његов начин изградње ауторске слике света у књижевном тексту, и да потврди да се анализом ових језичких средстава може проучавати језичка личност аутора, нарочито њен лингвокогнитивни и мотивациони ниво, у различитим текстовима у новинарском и књижевноуметничком дискурсу.

1.1 Теоријски оквир истраживања

Теоријски оквир истраживања заснива се на теорији језичке личности, чију је најпотпунију формулацију дао Ј. Караулов (1987).¹ Језичком личношћу се, према Караулову, назива укупност (и резултат реализације) способности стварања и перципирања текстова, који се разликују по а) степену структурно-језичке сложености, б) дубини и прецизности одражавања стварности и в) одређеној циљној усмерености (Караулов 2010: 245).²

Троделна структура језичке личности коју Караулов предлаже подразумева постојање вербално-семантичког, лингвокогнитивног и мотивационог (прагматичког) нивоа. Анализа фразеолошких модификација усмерена је нарочито на лингвокогнитивни и мотивациони ниво језичке личности. Јединице лингвокогнитивног нивоа су појмови, идеје и концепти, који одражавају слику света, док мотивациони ниво језичке личности обухвата мотиве и циљеве у стварању текстова и одређивању хијерархије значења и вредности у језичком моделу света, а његове јединице су комуникативно-делатносне потребе личности, као што је изношење мишљења и деловање на реципијента (Караулов 2010: 48–56). На свим нивоима могу се издвојити инваријантни део, формиран под утицајем националнокултурне традиције и заједнички свим члановима

¹ Теорија језичке личности настала је средином XX века у оквирима совјетске лингвистике увођењем корисника језика и његових особености у лингвистичка разматрања.

² Студија Ј. Караулова објављена је први пут 1987. године. За потребе овог рада коришћено је издање: Караулов Ј. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.

колектива, и променљиви део слике света. Непроменљиви део језичке личности упућује на националну личност, која се, према Воробјову, може разумети ако се разумеју друштвеноредносне норме народа (према: Штрбац, Штасни 2022: 11–15). Језичка личност аутора се реализује на непроменљивом плану кроз припадање колективу и националној језичкој личности, и на индивидуалном плану кроз испољавање субјективних особина.

Караулов издваја следеће могућности истраживања језичке личности аутора: а) као речник језика писца који се прави по узору на речник језика у целини, са указивањем на одступања у семантици и употреби речи у односу на књижевни стандард б) као анализа лексичко-стилских средстава које аутор користи за откривање важних општељудских тема, универзалних идеја и конкретних људских карактера в) као анализа лексичких и граматичких средстава у текстовима, с аспекта адекватности у односу на уметничке циљеве аутора и њиховог деловања на читаоца (Караулов 2010: 85–86).

У српској лингвистици могућност примене теорије језичке личности у перцепцији савремених књижевних текстова прва је представила С. Ристић (1997). Проучавањем говора јунака у драми *Косанчићев венац* С. Селенића, ауторка је показала да ликови у драми преко свог говора испољавају и своју језичку личност са свим специфичностима социјума из ког потичу, али да се у њиховом говору одражавају и инваријантне карактеристике које чине општи језички тип српског језика. Појава варирања језичких јединица сагледава се, при томе, не само као природан облик постојања језика, већ и као начин на који се реализује улога појединца у развоју језика (Ристић 1997: 77–86).

Студија Г. Штрбац и Г. Штасни (2022) даје увид у основне поставке теорије језичке личности, од њеног конституисања до примера примене у српској лингвистици. Ауторке користе теорију језичке личности као основу за истраживање слике природе рефлектоване у српском језику, чиме се осветљава лингвокогнитивни ниво језичке личности, у коме су садржана знања о свету. Резултати њиховог истраживања показали су да се анализом језичких података, где важно место заузима и фразеолошки слој језика, могу открити облици концептуализације природе у српској лингвокултурној заједници, те да је на основу лексичког система могуће реконструисати језичку слику природе (Штрбац, Штасни: 2022).

Језичку слику света чине колективне представе и знања једне заједнице о стварности фиксирани у језичким јединицама (према: Штрбац, Штасни 2022: 29), које ће у језику појединца свакако имати и личне особености (Ајдачић 2016: 398). У етнолингвистичким и лингвокултуролошким истраживањима фразеологија се сматра једним од најважнијих извора за реконструкцију језичке слике света, будући да се фразеологизми, као експресивне јединице које се репродукују у језику, захваљујући својој релативно стабилној структури и

значењу, понашају као повољна спремишта за најразличитије културне садржаје (Мршевић-Радовић, 2008: V).

Ауторска слика света на различите начине одступа од опште језичке слике света и удаљава се од ње бројним поступцима очућавања у књижевном делу: начином приказивања стварности, позиционирањем ауторског гласа, вишегласјем ликова, вишегласјем текстова и променом значења појединих речи.³ Аутор може да ствара књижевни текст и са намером да утиче на читаоце и обликује њихове ставове, додељивањем одређених позиција неким својим јунацима. У делима са значајним одступањима ауторске слике света од општераширених представа могуће је анализирати начин преградње слике света. Променом значења речи и израза аутор спроводи намеру да преобрази слику света у књижевном делу, јер се ауторска слика света тада драстично супротставља општераширеној језичкој слици света, док се субјективност аутора, захваљујући уметности речи, испољава на сложеније начине него у свакодневном језику (Ајдачић 2016: 401–406).

Модификовање фразеолошких израза утиче на експресивно-сликовити и емотивно-вредносни садржај језичке слике света, који је, према речима Н. Алефиренка, повезан са представама и вербализован знацима секундарне номинације, као што су метафоре и фразеологизми (према: Штрбац, Штасни 2022: 29). Употреба модификованих фразеологизама упућује на ауторску слику света и мотивацију при стварању текста, одражавајући лингвокогнитивни и мотивациони ниво језичке личности аутора.

У оквиру лингвокултуролошког приступа, под фразеолошком креативношћу подразумева се креативност макрометафоричких концептуалних модела, који се налазе у основи фразеолошких слика и из којих се развија фразеолошко значење (Zykova 2019).⁴ При томе се разликују колективни и индивидуални аспект лингвокултуролошког истраживања фразеолошке креативности, што се посматра кроз однос систем – дискурс. Са аспекта колективне личности и колективне свести фразеолошка креативност тумачи се као способност макрометафоричких концептуалних модела да стварају фразеолошке слике и знакове, што обликује фразеологију као културно детерминисан подсистем, који указује на специфичан поглед на свет језичке заједнице. Са друге стране, индивидуална личност односно индивидуална свест стварају фразеолошку креативност као способност макрометафоричких концептуалних модела да се фразеолошке слике и фразеологизми, као знакови богатог културног садржаја,

³ Руски формалисти уводе појам очућавања за поступке писаца који одступају од уобичајеног начина исказивања, како би читалац са додатном пажњом пратио текст (према: Ајдачић 2016: 402).

⁴ У овој студији (Zykova 2019) издваја се 11 макрометафоричких модела у енглеском језику: вербална комуникација је игра/друштвена активност/повезана с медицином/путовање/занат/гастрономија/комерцијална делатност/повезана с религијом/лов, риболов или рударство/свакодневна активност/сликарство.

комуникативно прилагоде прагматичким задацима приликом стварања дискурса (Zykova 2019: 146–147). Из овога произилази одређење фразеолошких модификација као модификација фразеолошких слика насталих применом стратегија комуникативног прилагођавања фразеолошких слика дискурсу како би се постигли одређени прагматички циљеви постављени приликом обликовања дискурса, што је резултат деловања макрометафоричких концептуалних модела у њиховој основи (Zykova 2019: 172). Стратегије фразеолошке креативности, којима настају различите модификације фразеологизама у дискурсу, могу се остварити као:

а) Уметање – унутрашње ширење основне слике фразеологизма саставницама које су одређене истим макрометафоричким концептуалним моделом, чиме се наглашава макрометафоричка слика у основи и истиче један од семантичких аспеката у садржају фразеологизма. Ова стратегија не спада у сложене, али има широку распрострањеност. Уметањем се сматра и замена саставница, што спада у парадигматско проширење (Zykova 2019: 173–181).

б) Срastaње – спољашње, препозицијско или постпозицијско, ширење основне слике фразеологизма, додавањем нових саставница или целих фраза. Модификације фразеолошких слика настале применом ове стратегије условљене су истим макрометафоричким концептуалним моделом који је био извор основног облика. Спада у сложене стратегије и доводи до лексичко-синтаксичких трансформација фразеологизама, и често је праћена употребом других стратегија (Zykova 2019: 182–189).

в) Премештање – стратегија промене редоследа саставница у основном облику слике фразеологизма, која се обично употребљава са другим стратегијама. Променом редоследа се наглашава једна од саставница, што омогућује да се истакне неки од семантичких аспеката садржаја и да се реализују конкретни прагматички задаци у дискурсу (Zykova 2019: 190).

г) Бифуркација – нарушавање целовитости основног облика слике фразеологизма, при чему најчешће настају две међусобно повезане алтернативне слике, које се затим могу даље обликовати. Тиме долази до јачања фразеолошке слике као доказ њихове концептуалне кохерентности, што доводи до наглашавања одређених семантичких аспеката. Спада у сложене стратегије које се јављају ретко, обично у комбинацији са другим стратегијама (Zykova 2019: 194–199).

д) Комбиновање – истовремена употреба неколико фразеолошких слика приликом обликовања дискурса. Резултат употребе ове стратегије је прагматички условљено интегрисање фразеолошких слика истог или различитог концептуалног модела што доводи до акумулирања или интензификације фразеолошке сликовитости (Zykova 2019: 200–210).

2. КОРПУС

Корпус чине примери модификованих фразеолошких израза из романа *Конџраендорфин* Светислава Басаре. Фразеолошке модификације посматрају се, при томе, као резултат примене различитих стратегија комуникативног прилагођавања фразеолошких слика дискурсу, ради постизања постављених прагматичких циљева, што се одражава на лексичком, граматичком или семантичком плану устаљене фразеолошке структуре.

За потребе представљања резултата истраживања фразеолошких модификација у књижевоуметничком дискурсу, у раду ће бити приказана анализа одабраних примера из корпуса од 37 ексцерпираних јединица са присутним модификацијама и потврђеним фразеолошким пореклом. Анализом обухваћени примери пружају одговоре на постављене истраживачке задатке, илуструјући начин на који аутор романа употребом фразеолошких модификација постиже прагматичке циљеве у изградњи књижевног текста.⁵

Роман *Конџраендорфин* одабран је као извор грађе јер преиспитује и разграђује укоренење представе у српској култури, те се могло очекивати да ће својом темом допринети учесталој употреби фразеолошких модификација, као језичких јединица у којима се чува културно и вредносно наслеђе заједнице и чијим модификовањем се може утицати на начин преобликовања слике света у књижевном тексту.

3. МЕТОД

У анализи је, поред традиционалног лексичко-семантичког приступа у описивању модификација као трансформација фразеолошке структуре, примењен и прагматичко-циљни приступ, усмерен на посматрање мотивационог и лингвокогнитивног плана, односно начина на који се уз помоћ модификација фразеолошких слика обликује слика света у роману.

Типови трансформација фразеолошких израза на различитим плановима фразеолошке структуре (лексичком, граматичком и семантичком) описани су у радовима В. Петровић (1982) и Ј. Паризоске (2007) на примерима из новинских текстова. Обе ауторке истичу да су промене на лексичком плану најчешће, где се остварују као а) проширивање фразеолошке структуре б) редукција фразеолошке структуре, в) комбиновање лексичких јединица из више фразеологизама (контаминација) и г) замена компонената основног фразеологизма компонентама ван њега (супституција). Граматичке промене су, са друге стране, мање уочљиве и могу довести до нарушавања семантичког јединства фразеологизма (Петровић 1982: 111), док се семантичке промене остварују као реактуелизација

⁵ У раду су побројани сви ексцерпирани примери, али неће сви бити предмет анализе, како би се избегло сувишно понављање.

лексичких значења саставница, односно као истовремена употреба лексичког и фразеолошког значења фразеологизама, чиме се освешћују слике у њиховој основи (Parizoska 2007: 175).

Наведени типови трансформација потврђени су у претходном истраживању на примерима фразеолошких модификација у колумнама Светислава Басаре (Петровић 2024). Један од задатака овог истраживања био је да упореди модификације у књижевном тексту са њиховом употребом у колумнама. Могло се очекивати да ће, за разлику од новинарског дискурса, модификовање фразеолошких израза бити мање усмерено на деловање на реципијента и исказивање критичких ставова према друштвеној стварности, а више на остварење књижевноуметничких поступака.

Полазиште у организовању грађе била је мотивација аутора при употреби фразеолошких модификација у изградњи књижевног текста. Фразеолошке модификације се најпре посматрају у оквиру поглавља односно тематске целине којој припадају, а у којој, по правилу, преовладава одређена слика света као одраз језичке личности неког од ликова у роману. Будући да се уметнички циљеви и ауторске стратегије остварују преко ликова и њиховог говора, примери су груписани према томе која је њихова функција у тексту и чијој језичкој личности припадају. Модификације се затим сагледавају као резултат деловања стратегија фразеолошке креативности у дискурсу: „уметање”, „срастање”, „премештање”, „бифуркација” или „комбиновање” фразеолошких слика, уз праћење промена на лексичко-семантичком плану фразеолошке структуре. Посебну групу чине примери у којима основна фразеолошка слика постаје основа за игре речима, којима се такође утиче на обликовање слике света у роману. Говорећи о језичкој креативности на нивоу реченице и лудичкој функцији језика која се на тај начин остварује, Дражић (2022) међу стилским поступцима који су у основи игара речима издваја оне који се заснивају на понављању и на дезинтеграцији идиоматизованих израза као што су фразеологизми (251–268). У овим примерима се, новоствореним асоцијацијама између концепата заснованим на сличности, аналогiji или суседности постижу комуникативни ефекти од којих су најчешћи контраст, иронија, критика, парадокс и сл. (према: Дражић 2022: 268).

Модификовани фразеолошки изрази анализирани су у односу на њихове основне облике, чије је фразеолошко порекло и значење потврђено у неком од речника. У те сврхе су коришћени речници српског језика, како посебни, фразеолошки: *Фразеолошки речник српског језика* Ђ. Оташевића (ФРС) и *Фразеолошки рјечник хрватског или српског језика* Ј. Матешића (ФРХС), тако и општи, дескриптивни: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ) и *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске (РМС).⁶ У навођењу примера основних облика фразеолошких израза из речника

⁶ Примери који показују фразеолошке карактеристике, али чији основни облици нису потврђени у речницима, нису обухваћени анализом.

коришћени су само облици и значења која се односе на конкретну употребу у тексту.⁷

У роману су поједине личности из српске културе, чији су вредносни доживљаји код читалачке публике прерасли у извесне национале митове, измештене из постојећег вредносног поретка како би се, као ликови у књижевном делу, нашли у новом, неочекиваном контексту. Одређивање језичке личности аутора и ликова у роману отежано је различитим стратегијама ауторског удаљавања од језичке слике света, најпре немогућношћу поузданог одређивања субјекта у неким деловима текста због преплитања различитих гласова и прожимања различитих реалности и визура у тексту. Језичка личност аутора на први поглед може се лако одредити његовим поистовећивањем са ликом наратора Калоперовића јер овај лик представља пишчев алтер его (Milenković 2021), односно пишчев псеудоним (Basara 2021), па тако и делови романа у којима се може директно чути глас наратора Калоперовића показују највише сличности са језиком Басариних колумни. Пишчеви ставови, слика света и особине његове језичке личности испољавају се, међутим, и кроз говор других ликова у роману.

4. РЕЗУЛТАТИ

Анализа грађе показала је да примери модификованих фразеолошких израза нису равномерно заступљени у свим поглављима романа. Разлог томе су, поред уметничких циљева, различите језичке личности ликова у роману преко којих се сагледава реалност и испољава слика света, те ће се због тога приступити анализи примера у сваком поглављу понаособ.

4.1 Микрофонија

У првом поглављу доминантан је глас Андрића, чије речи преноси Стојковић, те се мањи број модификација (укупно 3) може објаснити сликом света коју представља лик Андрића, а која не одступа од опште слике света коју аутор у роману настоји да промени. Према Живковићу, Андрић је, као и друге историјске личности у овом делу романа, лишен дубље карактеризације и представљен као одраз ставова различитих наративних маски (Живковић 2021: 593). Миленковић, са друге стране, примећује да сви ликови у роману, било да су стварни или измишљени, више представљају књижевне функције него особе (Milenković 2021). Аутор, међутим, истиче да ни Андрић ни друге стварне личности у његовим романима „nisu verne slike istoimenih pokojnika”, већ „prozne cirkuske atrakcije, stilska pirotehnika” (Basara 2024), чиме потврђује постојање стратегија које се преносе из новинарског дискурса у књижевни, а којима се постижу ефекти попут привлачења пажње и деловања на читаоца.

⁷ Ради постизања уједначености и лакшег праћења извршених модификација, у раду су основни облици и значења фразеологизама из различитих речника наведени у донекле прилагођеном облику.

Различита фреквентност фразеолошких модификација у роману условљена је и особинама различитих дискурса. Претходно истраживање у новинарском дискурсу показало је да се фразеолошке модификације у колумнама могу посматрати као поступак у пародирању новинарског стила (Петровић 2024: 97). Њихово одсуство у неким деловима романа може се тумачити као пародирање научног стила, којем није својствена употреба експресивних језичких средстава. Прво поглавље бележи мањи број фразеолошких модификација услед присуства научних тема попут историје и медицине, које су праћене поступцима псеудодокументарности, због чега се овај део романа назива фикционализацијом историје (Живковић 2021: 593), или се бар не може са сигурношћу тврдити шта су у њему чињенице, а шта пишчева фикција (Milenković 2021). У елементе пародирања научног стила спадају и велика обимност података, поднаслов романа *дисертација*, употреба фуснота, док примери у којима се захтева да се исказ стави у фусноту, или нека реч прецрта, пародирају сам поступак писања научног дела. Према Миленковићу, пародирање научног стила у роману *Контраендорфин* јесте извесна пародија пародије, односно „parodija naučnog govora koji se, u savremenoj srpskoj historiografiji, naročito kod nacionalno osvešćenih istoričara, pretvorio u parodiju nauke” (Milenković 2021).

Увођењем лика Кангилама, текст поприма другачије особине, међутим, ни његов говор не одликује честа употреба фразеолошких модификација. За француског лекара и филозофа, који је Стојковићу „откривао чудесне светове” (51), карактеристично је често понављање истих гестова и истих израза, што доводи до њиховог обесмишљавања. Фразеологизам *уукло је коме њред очима* ‘одједном схватити, увидети шта’ (ФРХС) у различитим облицима се понавља у говору Кангилама, и тако постаје препознатљиво језичко средство и дистинктивно обележје његове језичке личности.⁸

1. ... a onda *mi puče pred očima* da *mi nije moglo pući*, zato što ja nisam bio jednostavan, рече Стојковић да му је рекао Kangilem... (58)

Модификација се огледа у структурном удвајању фразеологизма да би се указало на сложену природу Кангиламове личности. У другом делу израза редукована је компонента *њред очима*, а глагол *уући* остао је носилац фразеолошког значења ‘схватити’. У основи овакве употребе фразеологизма налази се игра речима, која се заснива на понављању. Онеобичавање израза се постиже и несвакидашњом употребом управног говора. Према Ковачевићу, аутор је уведеним слободним управним говором, без ортографских маркера

⁸ Кангилем у наредном делу текста даје објашњење насловног појма *контраендорфин*, као хормона чије је постојање открио код народа Југоисточне Европе, сматрајући га узрочником њихове екстремне свирепости (108).

говора лика, стварао какофонију конферанси (Ковачевић 2022: 97). Овај поступак се може посматрати и као стратегија ауторског удаљавања од језичке слике света у књижевном тексту, при чему се, увођењем вишегласја кроз поступак слободног управног говора, усложњава процес утврђивања језичке личности и отежава могућност одређивања субјекта и ауторске слике света. Иако нема значајних промена на плану фразеолошке структуре, модификација се одвија на семантичком плану између дословног и фразеолошког значења.

Иако је, према аутору, главни јунак у роману језик, док су сви ликови, догађаји и ситуације само повод да се разбију окамењени језички обрасци (Basara 2021), несумњиви значај припада лику Стојковића, који се кроз роман оглашава као посматрач стварности и сведок догађаја, и ког аутор сматра јединим правим књижевним ликом у својим романима (Basara 2021; 2024).

Стојковићев однос према реалности, будући да је његово основно средство изражавања сликарство, исказује се више сликама него језичким средствима, што се одражава и на плану фразеолошких модификација. Значај сликарства у роману огледа се и у Стојковићевим рефлексима о сликарској уметности, а често се истиче и преимућство сликарства над изражавањем речима у приказивању реалности, као у градирано употребљеном изразу *jedna slika вреди koliko 10.000 reči* (230), односно *više nego 100.000 reči* (281).⁹

2. Materija je, rekao mi je Kangilem, (...) reče Stojković, (...) svoju čemernu egzistenciju počela zasnivati na petparačkoj filozofiji dijalektičkog materijalizma, sa koje visi i landara po vasioni, kao što – po tebi – srpska realnost landara i visi o koncu izvučenom iz sargije Predičevog moleraja Vesela braća, kukala im majka. (52)¹⁰

3. ... Dali do u beskonačnost produžava Isusovu agoniju, istovremeno usporavajući njegovu pobedu nad smrću, istina samo prividno, *samo na papiru, to jest na sargiji...* (73)

Основни облик фразеологизма *висити о концу* ‘бити угрожен, у великој опасности; бити веома несигуран’ (РСАНУ) проширен је новим компонентама, које се надовезују на слику у основи фразеологизма (пример 2). Семантичком модификацијом реактуелизује се лексичко значење компоненте *конац*, чиме се наглашава сликовитост израза и омогућује његова употреба како у дословном, тако и у пренесеном смислу. Постојање конкретне слике из које се метафорично развија ново, фразеолошко значење, омогућује да се представи слика српске

⁹ Модификација израза *jedna slika вреди више од 1000 речи*.

¹⁰ Пример стратегије отежаног одређивања субјекта и аутора модификације, где долази до преплитања гласова Стојковића, Кангилема и Калоперовића.

реалности која несигурно ландара и виси о концу, извученом из саргије познате Предићеве слике.¹¹ Примењена је стратегија срastaња, односно проширивање фразеолошке слике изразом који се постпозицијски додаје на основни облик фразеологизма. Аутор у колумнама на сличан начин, остајући у оквирима истог концептуалног модела, потврђује да је српска реалност на овој Предићевој слици, коју назива омиљеном, најверније приказана, наводећи да „Predićeva platna ne vise u muzejima unutar srpske realnosti, nego da srpska realnost visi s njegovih ulja na platnu” (Basara 2023).

У коментару о Далијевим сликама (пример 3), у фразеологизму *остјаићи на ѿаиуру* ‘не остварити се, не претворити се у дело’ (ФРХС) Стојковић, тражећи нову реч (на *сарѿији*), задржава и компоненту из основног фразеологизма (на *ѿаиуру*), што је омогућено семантичком трансформацијом, којом се актуелизује лексичко значење компоненте *ѿаиур*. Примењена је стратегија унутрашњег проширивања фразеолошке слике новом саставницом, којом се замењује саставница из основног облика. Овим поступком се указује на немогућност језика да прецизно пренесе мисли, чиме се потврђује став о премоћи сликарства над речима у приказивању стварности. Повезаност са претходним примером, који такође садржи компоненту *сарѿија*, огледа се у потцртавању разлике између папира, који представља средство за изражавање реалности речима и сликарског платна, као средства за изражавање реалности кроз сликарство.

4.2 Конѿраиницијације

У другом поглављу забележено је знатно више примера фразеолошких модификација, укупно 11. Ове модификације најчешће се односе на приказивање Андрићевог лика и припадају гласовима ликова Стојковића и Главуртића.

Тако ће Главуртић, који „није имао длаке на језику” (86) и са којим се „никад не зна шта те чека на крају његове реченице” (102), употребити следеће модификације.

4. *Crveni krst je, uzgred, jedini krst koji je Andrić spreman da ponese – ne ponese, nota bene – sa kojim u izvesnom smislu i živi u kohabitaciji, reče Glavurtić...* (88)

5. ... u specijalnom ratu koji Andrić vodi protiv svih, uključujući i tebe, naravno preko tuđih leđa, uključujući i tvoja. (91)

Фразеологизам *носиѿи крсѿи* ‘невоља, мука, терет’ (РСАНУ) модификован је на лексичком и семантичком плану применом више сложених

¹¹ Прави назив слике Уроша Предића, на којој су приказани младићи који се пијани враћају из кафане и жена која их из далека прекоревала, јесте *Весела браћа, жалосна им мајка*.

стратегија (пример 4). Најпре је дошло до премештања саставница у основној фразеолошкој слици како би се нагласила компонента *крси*, чије је дословно значење омогућило да буде проширена новом компонентом *црвени*, односећи се на здравствену организацију и тиме истичући Андрићеву бригу о здрављу. У наставку поново може да се прати сам процес модификовања фразеолошког израза, а праву реч овог пута тражи Главуртић, који компоненту *донесе* замењује изразом *живи у кохабиџацији*. Тиме се Андрићу приписује одсуство акције као суштинска особина његове личности: њему се ствари дешавају без његове воље, али у његову корист. У овом примеру је, осим премештања, срastaња и уметања, примењена и сложена стратегија бифуркација, којом се из основне фразеолошке слике издвајају два дела која се затим посебно модификују.

У изразу *радији* нешто *преко* чијих *леђа* ‘радити нешто на чији рачун уз неугодне последице’ (ФРХС) компонента *шућих* допуњује се и конкретизује компоненатама *укључујући и твоја* (пример 5). Примењена је стратегија срastaња односно спољашњег проширивања основне фразеолошке слике са циљем да се Андрић прикаже као неко ко све око себе доводи у неповољну ситуацију.

Стојковић представља Андрића у истом светлу као Главуртић користећи следеће примере фразеолошких модификација.

6. Čudesne su (...) spretnost sa kojom je *bujice pomahnitalih istorijskih stihija* počeo *navraćati na svoju vodenicu*... (126)

7. ... a realnost (...) prilagođavati potrebama i naumima svog nenadmašnog egoizma i realizma, sve vreme *ostajući po strani, u dubokoj senci*... (126);

8. ... Andrić (...) *stojeći po strani, u dubokoj senci*, prećutno podržava svaku vlast... (127)

У фразеологизму *навраћајући воду* на чију *воденицу* ‘вешто подешавати прилике у чију корист’ (ФРХС) супституција компоненте *вода* синтагмом *бујице њомахнијалих историјских стихија* заснива се на концептуалној кохерентности, при чему се стратегијом уметања проширује метафорична слика у основи фразеологизма и истовремено наглашава фразеолошко значење (пример 6). Стратегијом премештања омогућено је да уметнута саставница буде у фокусу и да се тиме нагласи њен семантички аспект, са циљем да се лик Андрића представи као неко ко уме да подешава историјске прилике у своју корист и да манипулише реалношћу.¹²

¹² Ова фразеолошка слика је у роману два пута модификована. У другом примеру „...а demoni i flash backovi alkoholnog bunila znali su da ta maštanja navrate na vodenicu prelasti...” (183) модификована је од стране Калоперовића.

Фразеологизам *сѣјајѣћи њо сѣрани* ‘не мешати се у шта, пасивно посматрати’ (ФРХС) употребљен је (у примерима 7 и 8) као *сѣојећи њо сѣрани* и *осѣјајући њо сѣрани*, оба пута допуњен изразом у *дубокој сенци*, који представља модификацију фразеологизма *биѣћи у сенци* ‘не скретати пажњу на себе, прикривати своју улогу у чему’ (ФРХС). Долази до контаминације два фразеологизма, где први означава одсуство утицаја, а други прикривено деловање. Проширивање фразеологизма *биѣћи у сенци* новом саставницом *дубокој* упућује на савремени политички дискурс (*дубока држава, владајѣћи из сенке*), чиме се пародира политички говор и псеудонаучни стил конспиролошких теорија. Применом комбиновања, као стратегије која подразумева интеграцију две фразеолошке слике настале од истог концептуалног модела, у овом примеру постиже се акумулирање фразеолошке сликовитости.

Стојковићеве изјаве о Андрићу у роману су често праћене парадоксом, што показују следећи примери.

9. ... Reši nerešiv problem, nikako da se reši sebe (...) *uvek se zajebe u računu, naravno uvek u svoju korist.* (77)

10. Nije mu bilo mrsko – *imao je obraza, iako ga nije imao...* (128)

Модификација у фразеологизму *превариѣћи се у рачуну* ‘не промислити добро о чему, преварити се у плановима’ (ФРХС) (пример 9) забележена је и у Басариној колумни, где је компонента *превариѣћи се* такође супституисана вулгаризмом из разговорног језика *зајебајѣћи се* (Петровић 2024: 109). У наставку се ова модификована фразеолошка слика поново проширује изразом *наравно увек у своју користи*, те се применом стратегије срastaња постиже игра речима заснована на парадоксу и остварује прагматични циљ да се лик Андрића представи као неко ко, чак и када погреши, то ради у своју корист.

Парадокс се постиже и контаминацијом два антонимна фразеологизма са заједничком компонентом *образ*: *имајѣћи образа* (*учиниѣћи нешѣћо*) ‘смети, усуђивати се’ (РМС) и *немајѣћи образа* ‘бити непоштен, немати осећања части’ (РМС) (пример 10). Семантичка трансформација омогућује да се оба фразеологизма користе како у фразеолошком тако и у свом основном, лексичком значењу, преко ког остварују антониман однос. Применом стратегије комбиновања интегришу се две фразеолошке слике са истим концептуалним моделом у основи, чиме се постиже игра речима која се заснива на контрасту.

Називајући Стојковића *мајсѣјором парадокса* (113), аутор наговештава његов значај у формирању слике света у роману будући да је парадокс стално обележје његове прозе. Још у раним Басариним делима Дамјанов примећује да је једна од централних формула њихове прозне структуре парадоксни дискурс,

међу чијим постигнућима спадају успешно остварени ефекти неочекиваности, необичности и изненађења (Дамјанов, 1990: 73).

Наредни примери фразеолошких модификација који се односе на Стојковића и припадају Калоперовићу такође доприносе овом парадоксном дискурсу.

11. ... potom prasnu u smeh, pucnu prstima, *razveja oblak klobuka, plikova i mehurova...* (155)

12. Jedva je Stojković *posle smrti izvukao живу главу...* (225)

Фразеолошки израз *расштеривати облаке* ‘орасположити се, постати ведрији’ (ФРХС) проширен је новим саставницама *клобука, њликова и мехурова*, надовезујући се на једно од лексичких значења компоненте *облак*, чиме је извршена трансформација на лексичком и семантичком плану (пример 11). Постпозиционим додавањем нових компонената основној фразеолошкој слици, наглашава се сликовитост Стојковићевог разбијања композиције направљене од пивске пене. Присуство израза *ипрасну у смех* испред овог модификованог фразеологизма упућује на истовремену употребу његовог фразеолошког значења.

У фразеологизму *извући живу главу* ‘спасити се, једва остати жив’ (ФРХС) такође долази до трансформације на лексичком и семантичком плану (пример 12). Применом стратегије срастања, основна фразеолошка слика препозиционо је проширена временским квалификатором *после смрти*, чиме се постиже игра речима заснована на парадоксу и остварује прагматички циљ приписивања парадоксних обележја Стојковићевом лику.

У овом поглављу забележени су још и следећи примери фразеолошких модификација, које су настале применом комуникативних стратегија прилагођавања дискурсу као што су срастање (пример 13) и комбиновање (пример 14).

13. ... iako je nečastivi bio spreman da *štedro otvori kesu*. (90)
(*отворити кесу*)

14. Tako to ide kod Katolika. Spasavaju se *preko tuđe grbače...* (115)
(*ипреко чијих леђа + бијели коме на ирбачи*)

4.3 *Метафизика евродизела*

У трећем поглављу, у ком је забележено 9 примера фразеолошких модификација, доминантан је глас наратора Калоперовића. У овом делу романа реалност се јасније сагледава из перспективе наратора, при чему се у његовим

експлицитно исказаним ставовима и избору језичких средстава могу препознати особине језичке личности аутора потврђене у језику колумне. Језичка личност аутора препознаје се и у наглашеном хуморном тону чији је главни извор аутоиронија.

15. ... i nikada ishemiju ne bih doveo do savršenstva – prethodnu rečenicu precrtati, zameniti je rečenicom nikada me ishemija ne bi do savršenstva saterala u ćorsokak... (164)

16. ... gde bi me Đilasova rezidencija neprestano imala na oku. Precrtati oku, napisati nišanu. (179)

17. ... ostavih astru na ispitivanju, da bi mi posle dva dana koja provedoh kao na iglicama (...) saopštili da je sa astrom g enjoy sve u redu... (192)

Контаминацијом два сродна израза *саићераићи* некога у *ћошак* ‘довести некога у безизлазан положај’ (ФРС) и *биићи* у *ћорсокаку* ‘наћи се у безизлазном положају’ (ФРХС) акумулира се њихово заједничко фразеолошко значење безизлазности (пример 15). Фразеолошка слика, настала интеграцијом две слике са истим концептуалним моделом у основи, проширена је постпозиционо новом компонентом *до савршенствва*, преко које се повезује са претходним исказом, остварујући ефекате парадокса и ироније. Глаголи *ицеирићаићи* и *замениићи* које Калоперовић упућује себи омогућују праћење поступка модификовања, али и самог процеса писања, где тражење одговарајућег израза постаје предмет пародирања и аутоироније.

У фразеологизму *имаићи* кога на *оку* ‘пазити, вребати на кога’ (ФРХС) компонента *на оку* супституисана је компонентом *на нишану* те тако настаје други фразеолошки израз *имаићи* кога на *нишану* ‘нападати кога, радити против кога’ (ФРХС) (пример 16). Уметањем нове саставнице у основну фразеолошку слику остварује се фразеолошко значење које верније одражава реалност. Читалац посматра поступак модификовања и процес настајања текста кроз пародију и аутоиронију, што се и у овом примеру огледа у употреби глагола *ицеирићаићи* и *наиисаићи*.

У фразеологизму *биићи* као на *иілама* ‘бити узрујан, нервозан, немиран због чега’ (ФРХС) промена фразеолошке структуре огледа се у употреби деминутива *иілицама*, који има функцију исказивања ироније, односно аутоироније са којом се наратор односи према бризи за свој аутомобил (пример 17).

Језичку личност Калоперовића карактерише и посебан вид религиозности, праћен апокалиптичним представама, што се такође одражава на плану фразеолошких модификација.

18. Samo što se vrata Donjeg Bezdana dopola pritvoriše da uraganska promaja *prevremeno ne oduva Srbiju s lica sveta (oduvaće je prekasno)*... (181)
19. ... bogatstvo nasleđeno od Stojkovića samo je *dolilo ulje na pakleni oganj moje škrtosti (i gordosti) – koje su se već mogle meriti sa Andrićevim*... (183)
20. ... a demoni i flash backovi alkoholnog bunila znali su da ta *maštanja navrate na vodenicu prelasti*... (183)
21. *Đavo, međutim, koji nikad ne spava i koji riče kao lav, stade mi u dušu ubacivati crve sumnje (...)* ja sam pak *mislene crve jeresi u začetku gnječio* kontrapomišlju... (196)

У фразеологизму *избрисајти шта с лица земље* ‘посве уништити, искоренити шта’ (ФРХС), основна фразеолошка слика парадигматски је проширена компонентом *одувајти*, како би се приписала промаји (пример 18). Избор промаје као узрока нестанка Србије с лица земље није случајан, имајући у виду њено место у српској култури.¹³ Фразеолошка слика се проширује и додавањем нових компонената, временских квалификатора *превремено* и *прекасно*, као двема крајностима које појачавају апокалиптични ефекат ове слике.

У фразеологизму *долијти уље на вајру* ‘распирити сукоб, погоршати већ лошу ситуацију’ (ФРС) (пример 19) основна фразеолошка слика проширена је, применом стратегија срастање и уметање, компонентама *паклени ојањ моје шкртости и гордости*, које указују на узрок настанка и погоршања лоше ситуације. Религиозна обојеност постиже се супституцијом компоненте *вајра* стилски обележеним синонимом *ојањ* и додавањем квалификатора *паклени*, који наглашава интензитет тих мука. Истиче се критички и ироничан однос наратора према себи и Андрићу, као мерилу највише шкртости и гордости. Овај фразеологизам модификован је и у колумни као *долијти ђојрилично уља на овде увек тињајућу вајру* (Петровић 2024: 101), где се одликује мањом сложености.

У једном од најсложенијих примера у роману (пример 21) примењено је више стратегија услед којих настају модификације основних фразеологизама *ђаво не спава* ‘зло стално вреба’ (РСАНУ) и *бацати црва у лаву* ‘изазвати неспокојство, сумњу у кога’ (ФРХС). Најпре је дошло до премештања у фразеологизму *ђаво не спава*, који у основном облику има структуру просте реченице, док у модификованом примеру компоненту *ђаво* квалификује

¹³ Иако није забележена у речнику као варијанта, супституција компонената *земље* и *свећа* није неуобичајена и заснована је на синонимiji.

релативна реченица *који никад не сјава*, што омогућује да се израз прошири још једном клаузом у функцији квалификатора *и који риче као лав*, те се тако срastaњем проширује и актуелизује слика у основи фразеологизма. Комбиновање се остварује интеграцијом још једне модификоване фразеолошке слике која је у основи израза *сјаде ми у душу убацивајући црве сумње*, где се додавањем компоненте *сумња* акумулира фразеолошко значење. У другом фразеологизму је компонента у *лаву* супституисана, такође у религијском контексту, компонентом у *душу*. Овај израз ће у наставку бити још једном модификован, те црви постају *мислени*, односећи се поново на главу, док нова компонента *јереси* у овом контексту може бити синоним компоненте *сумња*. Ова модификација омогућена је бифуркацијом основне фразеолошке слике при чему настају две алтернативне слике. На овај начин настао је и пар модификованих фразеолошких антонима: *убацивајући црве (у душу)*, који означава изазивање сумње са нечије стране и њен зачетак и *ћечичићи (мислене) црве*, што би означавало нечију унутрашњу борбу против сумње.

Наредна два примера фразеолошких модификација, попут претходних, представљају доказ прилагођавања дискурсу како би се постигли прагматички задаци приказивања Калоперовићевог лика у специфичном религиозном и аутоиронијском светлу. У оба примера примењена је стратегија проширивања основне фразеолошке слике уметањем нових саставница.

22. ... jurnuh kao poslednji rapalj u budućnost, koja će me, kako se bude pretakala iz sutrašnjeg šupljeg i današnje prazno, grubom silom ubediti da ne postoji... (181) (*јурењакајући из шућљеи у ипразно*)

23. Iako sam jednom (i to boljom) nogom već bio u grobu (...) nisam odustao od pijančenja... (219) (*бијући једном нојом у іпробу*)

4.4 Samsung Galaxy J5

Радња последњег поглавља смештена је у конкретан, читаоцу близак, временски и просторни оквир.¹⁴ Ово поглавље такође карактерише језик близак колумни. Фразеолошке модификације су у њему најбројније, укупно 14, и припадају доминантним гласовима наратора Калоперовића и његове саговорнице др Санде В., који показују сличности у исказивању ставова и употреби језичких средстава, као и у припадању истом савременом културном контексту.

Др Санда В. оглашава се као познавалац стваралаштва свог саговорника, па се појава истих језичких средстава у њеном говору може посматрати као референца на Калоперовићева односно Басарина дела, а њена функција у роману као увођење других текстова. Њена друга улога биће да, сведочећи о догађајима из новије српске историје, представи своје виђење реалности.

¹⁴ Радња је смештена у децембар 2017. године на бензинској станици Бешка 2.

24. ... *Držim ga međutim na pristojnoj distanci. Na kratkom sidžimku.* (276)

25. ... ali meni su opisi Stojkovićeve strategije *danonoćnog nabijanja na nos* da ste skraćivali život slikarima... (232)

Фразеологизам *гржати* некога на узди ‘имати власт, контролу над неким’ (ФРС) (пример 24) модификован је на исти начин као у колумни: немаркирана лексема *узге* супституисана је синонимном и стилски обележеном компонентом, турцизмом *сицим* (Петровић 2024: 99), па се употреба ове модификације може тумачити као утицај језика колумне на Санду В. као њеног читаоца. За разлику од колумне, у роману се може пратити поступак модификовања, као парадигматског ширења основне фразеолошке слике, кроз присуство компонената из основног и модификованог облика. У примеру (25) основна фразеолошка слика проширена је препозиционим додавањем нове саставнице *дананоћно* на основни фразеолошки израз *набијати* неке нешто на нос ‘пребацивати, замерати неке нешто’ (ФРС).

Калоперовићев однос према новинарству испољава се као оштра критика листова *Политика* и *Вечерње новости* и одражава ауторове ставове приказане у колумнама.

26. ... to ni Politiku ni Večernje novosti nije sprečilo da objave (...) nekrologe *iz govnavih pera* dvaju vodećih beogradskih nekrofila o državnom trošku ... (225)

27. Svaki sto spaljenih Politika (...) znači jednu spaljenu kuću manje i *prosečno dve glave na ramenima više.* (226)

Фразеолошка слика која је у основи израза *изаћи из њега* чијег *њера* ‘бити написан од кога’ (ФРХС) проширена је компонентом *говнавих*, која има функцију негативне квалификације и критике поменутих листова (пример 25). Употреба вулгаризама представља једно од спорних места у рецепцији романа. Ковачевић сматра да су вулгаризми и псовке језичко-стилска доминанта у структури романа, али да су, иако у језичком систему имају статус стилема, у Басарином роману нестилогени и служе за дескрипцију појмова и ситуација, чиме губе експресивно-емотивну подлогу и функцију експресива као говорног чина (Ковачевић 2022: 100). Употреба вулгаризама може се свакако посматрати и као језичко-стилско средство које се преноси из језика колумне.

Модификација фразеологизма *носити на рамену главу* ‘бити жив’ (ФРХС) огледа се на граматичком плану у промени граматичког броја, и на лексичком

у редуковању глаголске компоненте (пример 26). Премештањем саставница и проширивањем основне фразеолошке слике новим компонентама (*просечно две и више*) постиже се значење да се спаљивањем примерака *Полијике* спасавају људски животи.

Наредни примери доприносе иронијско-пародијској визури као препознатљивом обележју Басариног стваралаштва (Дамјанов, 1990: 73), осликавајући однос Стојковића према Калоперовићу.¹⁵

28. ... tebi se stvari moraju *olupati o glavu*... (236)

29. ... a *činjenice ti se moraju pesnicom sasuti u lice*... (236)

30. Idemo dalje, reče Stojković i *ošinu me pogledom čiju brazgotinu i danas nosim*. (237)

31. ... da bi po ko zna koji put *zabio prst u moju otvorenu živu ranu*... (233)

32. ... nastavi Stojković da *svrdla moju živu ranu*... (235)

Фразеологизам *сасути* коме *истину* у *лице* ‘говорити, казати коме отворено истину без страха’ (ФРХС) (пример 28) проширен је компонентом *песницом* која има функцију квалификатора упућујући на начин саопштавања истине (не само отворено, већ и употребом силе). Најпре долази до премештања саставница, а затим до ширења основне фразеолошке слике новим саставницама (*чињенице* уместо *истину*; *песницом*). Овај израз употребљен је у непосредном окружењу фразеологизма *обити се о главу* неке ‘запасти у невоље, обично услед сопствене или нечије грешке, лоших поступака’ (РСАНУ) (пример 27), у ком се саставница *обити* замењује саставницом *олупати*, при чему се оба израза, на основу концептуалне кохерентности, надовезују на слику која се налази у њиховој основи, указујући на истовремену употребу фразеолошког и лексичког значења.

У фразеологизму *ошинути* кога *очима* ‘оштро и љутито, прекорно погледати кога’ (ФРХС) компонента *очима* замењена је на метономијској основи компонентом *погледом* (пример 30), а фразеолошка слика је затим проширена релативном реченицом *чију бразготину и данас носим*, исказујући последицу претходног израза, чиме се наглашава сликовитост и постиже игра речима.

¹⁵ Стојковићев однос према Калоперовићу је често испуњен иронијом, злоробом и хумором, не само у овом роману, већ и у другим Басариним делима у којима Калоперовић „trpi sporadične uvrede i hrani se Stojkovićevom zlobom, njegovim humorom i nepokolebljivošću” (Milenković 2021).

У примерима (31 и 32) фразеолошке модификације настају услед комбиновања различитих фразеолошких слика са истим концептуалним моделом у основи (31. *жива рана + ошворена рана + забиџи њрсџи у рану*) (32. *дираџи рану + жива рана*), при чему је у примеру 32 примењена и стратегија уметања нове саставнице *сврдла*.

Последњем поглављу припадају и наредни примери фразеолошких модификација, који се такође приписују лику Калоперовића. У њима су примењене стратегије уметање (33 и 34), премештање (пример 35) и срastaње (пример 36). У примеру 33 се модификацијом основног фразеологизма добија антонимни фразеолошки израз. Последња реченица (пример 37) такође садржи фразеолошку модификацију која се заснива на уметању, те се овом проширеном фразеолошком сликом и карактеристичном игром речима затвара читав роман.

33. U tome je uspeo, rekoh, *ostao je izvan puškometa* SANU. (224)
(*биџи на нишану*)

34. ... praktično tu, *na dohvrat ruke, takoreći na puškomet...* (258) (*на дохвџи руке*)

35. Skrpio sam jednu primitivnu eshatologiju *babe koja sniva ono što joj je mило*. (278) (*шџио је баби мило џио јој се и снџило*)

36. ... *zašto bih vadio kestenje iz vatre u kojoj i sam gorim*. (288)
(*вадиџи кесџење из ваџре*)

37. ... *stade metku na crtu i pade za otadžbinu*. (288) (*изаџи некоме на црџу*)

5. ДИСКУСИЈА

Резултати истраживања потврдили су да модификовање фразеолошких израза има значајно место у роману *Конџраендорфин* Светислава Басаре, као поступак који је условљен самом темом романа и чијим посматрањем се осветљава лингвокогнитивни и мотивациони ниво језичке личности аутора. Употреба фразеолошких модификација упућује, такође, и на језичке личности различитих ликова у роману.

Анализа је потврдила присуство свих пет стратегија комуникативног прилагођавања фразеолошких слика дискурсу, чијим деловањем настају фразеолошке модификације. Најраспрострањеније су, очекивано, стратегије проширивања основне фразеолошке слике новим саставницама: уметање је присутно у више од половине примера, чак 20 (3, 4, 6, 7, 8, 9, 16, 18, 19, 20, 21,

22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 37), док се срастање јавља у 16 примера (2, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 26, 29, 31, 36). Њиховом применом долази до проширивања у оквиру истог концептуалног модела, при чему је срастање потврђено као сложенија стратегија која доводи до значајнијих промена основне фразеолошке слике. Комбиновање фразеолошких слика присутно је у 7 примера (7, 8, 10, 14, 15, 21, 31, 32), као интеграција више фразеолошких слика са истим концептуалним моделом у основи, којом се акумулира или интензификује значење. Забележено је и деловање најсложенијих стратегија: премештање саставница присутно је у 5 примера (4, 6, 20, 21, 35) док је бифуркација забележена у 2 примера (4, 21). Премештање и бифуркација спадају у најкомплексније стратегије које доводе до већих померања на плану фразеолошке структуре и у основи фразеолошке слике. Може се уочити да је велики број примера настао применом сложених стратегија, као и да су многе модификације настале истовременим деловањем више различитих стратегија. У примеру (21) је забележено чак свих пет стратегија истовремено. Постоје и примери у којима фразеолошка слика постаје основа за игру речима (1,17). Присуство сложених стратегија чијим деловањем настају фразеолошке модификације са значајним променама основне фразеолошке слике, потврђује важну улогу фразеолошких модификација у обликовању слике света и почетну тезу да се модификовањем фразеолошких израза може преобликовати слика света у роману.

Лексичко-семантичка анализа потврдила је све типове трансформација фразеолошке структуре описане у ранијој литератури и претходном истраживању у новинарском дискурсу. Најчешће су трансформације на лексичком плану, где се остварују као контаминација, супституција, проширивање и редукција лексичког садржаја. Граматички план фразеолошке структуре обухваћен је модификацијама више него у колумнама, што је узроковано већом сложености књижевноуметничког текста. Већа сложеност примера из романа, у којима су модификације извршене на више нивоа фразеолошке структуре, применом више различитих стратегија, представља једну од кључних разлика у односу на колумне.

Друга значајна разлика огледа се у већем присуству семантичких трансформација, што се може тумачити семантичким аспектима Басарине прозе, у којој, према Дамјанову, нема чврсте семантичке усмерености (Дамјанов, 1990: 78). Семантичким трансформацијама истовремено се активира лексичко и фразеолошко значење и освешћују се слике у основи фразеологизма (Parizoska 2007: 175). Будући да је културна информација садржана управо у тој унутрашњој форми, сликовитој основи фразеологизма, дајући им специфичан културно-национални колорит (Штрбац 2018: 31), може се закључити да семантичке модификације имају најважнију улогу у преобликовању језичке слике света у роману, што објашњава њихову већу фреквентност у односу на колумне.

Посебан облик преобликовања језичке слике света представљају примери у којима читалац прати цео поступак модификовања од тражења праве речи до промене значења фразеолошког израза, чиме се постиже пародирање поступка писања.

Разлике у употреби фразеолошких модификација у односу на колумне условљене су жанром и дискурсом, и упућују на различите циљеве њихове употребе у књижевноуметничком тексту. Ови циљеви у роману реализују се као:

1. Деконструкција језичких образаца, односно преобликовање језичке слике света садржане у окамењеним језичким структурама, као начин преградње слике света у књижевном тексту.

2. Изградња ликова, мање у смислу њихове карактеризације, а више као начин испољавања њихове мотивације и слике света и диференцирање различитих реалности којима ликови припадају.

3. Постизање иронијско-пародијске визуре, која је не само једно од главних обележја Басарине прозе (Дамјанов 1990: 73), већ и важно обележје његових колумни. Као смеховне стратегије које уносе двосмисленост и вишесмисленост у текст (Ајдачић 2016: 402), иронија и пародија присутне су у целом роману, али највише у последња два поглавља где се аутоиронија испољава као једна од најистакнутијих карактеристика језичке личности наратора Калоперовића, преко које овај лик можемо да повежемо са језичком личношћу аутора.

Када су у питању конкретни прагматички задаци употребе фразеолошких модификација, поред њихове функције у обликовању књижевног текста, што је у анализи описано на појединачним примерима или групама примера, значајно је повезати их са ауторовом препознатљивом склоношћу ка поигравању речима и постизању различитих облика хумора, као и са присуством стратегија које се преносе из новинарског дискурса, као што су изазивање пажње, деловање на рецепијента, исказивање критичких ставова.

Анализа је показала да је употреба фразеолошких модификација у различитим деловима романа условљена доминантном сликом света коју одређени лик у роману заступа у оквиру одређеног дискурса, па ће на страницама које пародирају научни стил бити најмање фразеолошких модификација, док ће поглавља у којима се препознаје највећа блискост са језиком колумне имати највећи број модификованих фразеолошких израза. Тако је у првом поглављу забележено најмање модификација, укупно 3, у другом 11, у трећем 9, док четврто поглавље има највише модификација, укупно 14.

Онда када у роману чујемо Андрићев глас, обично преко Стојковића, у тексту је присутно најмање модификација. Лик Андрића је представник митологизираних реалности коју аутор жели да деконструише, због чега у роману функционише на нивоу представе, чије је упориште у миту о писцу. Модификације ће, међутим, бити чешће када о Андрићу говоре други ликови, јер се на тај начин

у роману, употребом језичких средстава, спроводи деконструкција као један од главних циљева.

Мања фреквентност модификација присутна је и код Кангилама, чије ће особине говора послужити за пародирање научног стила. Као лекар и филозоф, који у роману даје дијагнозу и научно објашњење понашања балканских народа, посматрајући их са научне дистанце, Кангилам не дели са њима исту слику света, те је и то разлог што у његовом говору нема много фразеологизама, па ни њихових модификација. Са ликом Кангилама уводи се стратегија неодређености субјекта, кроз различите поступке удвајања гласова.

За лик Главуртића важи да није имао длаке на језику, да се са њим „никад не зна шта те чека на крају реченице” и да је неко ко „доводи реченице у непријатне ситуације”. Његова улога је приказивање Андрића на начин који се разликује од постојећих представа о њему, односно деконструкција слике о Андрићу необичном употребом језика коју одликује и употреба фразеолошких модификација.

Стојковић такође настоји да употребом модификација у говору преобрази устаљене представе, не само о Андрићу, већ и о другим догађајима из прошлости којима је присуствовао. Стојковић има важну улогу и у стварању слике света у роману. Са њим се у роман уводи парадоксни дискурс, при чему се парадокс јавља као обележје бројних модификација у његовом говору, али и онда када други ликови говоре о њему. За његову слику света значајно је и то што је он сликар, те свој однос према реалности исказује више кроз сликарство него кроз језик, указујући на недостатке изражавања речима.

Највећи број фразеолошких модификација налазимо у поглављима која припадају стварности наратора Калоперовића. Овај део романа показује највећу сличност са језиком Басариних колумни, што се рефлектује на плану употребе фразеолошких модификација, не само због њихове фреквентности, већ и понављања примера истих модификација. Калоперовић се сматра пишчевим алтер егом, те се његова слика света највише може довести у везу са ауторском. Карактеристике овог лика које се могу потврдити на примерима модификованих фразеолошких израза огледају се и у специфичном односу према језику, у исказивању оштрог критичког става према новинарству, у религијском, апокалиптичном погледу на свет, и ироничном односу према себи.

У говору Др Санде В. такође постоје примери фразеолошких модификација који су присутни у Басариним колумнама. Ова појава се може посматрати као случајна употреба фразеолошких јединица које су се у новом облику и значењу усталиле у језику аутора, али и као свесни поступак којим се доводе у везу ликови са истом језичком сликом света. Будући да је Санда В. у роману представљена као познавалац Калоперовићевих, односно Басариних дела, употреба истих модификација фразеологизама може се тумачити и као утицај прочитаних текстова и извесна референца на ова дела.

6. ЗАКЉУЧЦИ

У овом истраживању фокус је претежно био на улози фразеолошких модификација у изградњи књижевног текста и обликовању ауторске слике света. Описане су различите стратегије и прагматички циљеви њиховог настанка, док остали аспекти њихове употребе могу бити предмет будућих анализа.

Истраживање се може проширити и на друга књижевна дела из богатог опуса овог аутора, чиме би се прецизније дефинисала условљеност употребе фразеолошких модификација особинама књижевног дела и остварио потпунији увид у карактеристике језичке личности аутора.

Резултати истраживања сагледани су у односу на резултате анализе у новинарском дискурсу, при чему је уочено да постоје извесне разлике у употреби фразеолошких модификација у различитој врсти текстова. Примери из романа одликују се већом сложености модификација, насталих применом великог броја сложених стратегија, које се одражавају на више нивоа фразеолошке структуре, при чему је модификацијама нарочито обухваћен семантички план, као одраз преобликовања језичке слике света у књижевном делу.

Истраживање је потврдило да се језичка личност аутора може проучавати анализом језичких средстава као што су модификовани фразеолошки изрази, чиме се осветљава њен лингвокогнитивни и мотивациони ниво. У раду је указано и на могућност преношења особина језичке личности аутора из једног дискурса у други, и на значај сагледавања њиховог прожимања.

Резултати истраживања пружају нови увид у проучавање фразеолошких модификација и описивање различитих поступака модификовања. Могу се применити у будућим лингвокултуролошким и фразеолошким истраживањима, нарочито у оквиру теорије језичке личности, као и у анализи језичке личности других аутора у новинарском и књижевноуметничком дискурсу. Резултати истраживања могу се применити и у даљем проучавању Басариног стваралаштва.

Цитирана литература:

- Ајдачић, Д. (2016). Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света. У: С. Ристић, И. Лазић Коњик, и Н. Ивановић (ур.), *Лексикологија и лексикографија у свјетлу савремених теорија*. Зборник научних радова (стр. 395–408). Институт за српски језик САНУ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.437427>
- Дамјанов, С. (1990). *Шта то беше „млада српска проза“?: записи о „младој српској прози“ осамдесетих*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада
- Живковић, М. (2021). Снежана и седам празнина. *Летопис Мајнице српске*, 508(4), стр. 593–596. https://www.maticasrpska.org.rs/letopis/letopis_508_4/23%20Zivkovic.pdf

- Дражић, Ј. (2022). *Присјуији проучавању значења речи*. Филозофски факултет.
- Караулов Ј. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.
- Ковачевић, М. (2022). Стилематична нестилогеност у роману „Контраендорфин” Светислава Басаре. У: М. Ковачевић и Ј. Петковић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са XVI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29–30. X 2021). Књ. 1, *Језик и стил српскога романа*. (стр. 93–102). Филолошко-уметнички факултет.
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*. Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Прометеј.
- Петровић, В. (1982). Неки типови трансформација фразеолошких израза у језику новина. *Зборник за филологију и лингвистику*, 25(2), стр. 103–111.
- Петровић, И. (2024). Фразеолошке модификације у колумнама Светислава Басаре. *Прилози проучавању језика*, 55, 89–118. <https://doi.org/10.19090/prj.2024.55.89-118>
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. 1–. (1959–). САНУ; Институт за српски језик САНУ.
- Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 1–6. (1967–1976). Матица српска.
- Ристић, С. (1997). Примена теорије језичке личности. *Наш језик XXXII/1–2*. Институт за српски језик САНУ, Београд. 73–87.
- Штрбац, Г. (2018). *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Филозофски факултет.
- Штрбац, Г., и Штасни, Г. (2022). *Слика природе у српском језику*. Филозофски факултет.
- Basara, S. (2020). *Kontraendorfin*. Laguna.
- Basara, S. (29.09.2021). Isečak našeg sveta prerađen u laboratoriji Basarinog temperamenta. Intervju Tanje Vučković sa Svetislavom Basarom. *Bukmarker 4*. Laguna. <https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-isecak-naseg-sveta-preradjen-u-laboratoriji-basarinog-tempera-unos-19445.html>
- Basara, S. (28.11.2023). Vesela braća. *Kurir*. <https://www.kurir.rs/licni-stav/4302410/famozno-svetislav-basara-vesela-braca>
- Basara, S. (1.1.2024). Nije naš problem Vučić, pogotovo ne Kosovo, već to što smo govna, krpe, lažovi i prevaranti. Intervju Jelene Koprivice sa Svetislavom Basarom. *Nova.rs*. <https://nova.rs/kultura/basara-za-nova-rs-nije-nas-problem-vucic-pogotovo-ne-kosovo-vec-to-sto-smo-govna-krpe-lazovi-i-prevaranti/>
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga.
- Milenković, I. (27.1.2021). Opsesivni posmatrač arbitara stvarnosti. *Vreme*. <https://www.vreme.com/kultura/opsesivni-posmatrac-arbitara-stvarnosti>

- Parizoska, J. (2007). Pragmatički aspekti modifikacija frazema u novinskim naslovima. U: Ž. Fink-Arsovski, i A. Hrnjak (ur.), *Slavenska frazeologija i pragmatika* (стр. 173–177). Knjigra.
- Zykova, I. V. (2019). *Konceptosfera kulture i frazeologija: teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja*. Srednja Europa.

Ivana Petrović

**PHRASEOLOGICAL MODIFICATIONS
IN THE NOVEL *KONTRAENDORFIN* BY SVETISLAV BASARA**

Summary

This paper presents an analysis of modified phraseological expressions in the novel *Kontraendorfin* by Svetislav Basara, as part of a broader study of the author's phraseology in literary and journalistic discourse. The analysis, conducted within the framework of the theory of linguistic personality, examines modifications at the lexical, grammatical, and semantic levels, while tracing the motivational level as manifested at the pragmatic level of language. The study focuses on these modifications in literary discourse and compares the findings with those from journalistic discourse. The results indicate that the author's approach to Serbian phraseology has remained consistent across discourse types, while the ways of modifying phraseological units have been shaped by different pragmatic goals in the literary text and by the characteristics of the literary genre. Because it deconstructs national myths of Serbian culture, the novel *Kontraendorfin* contains numerous modifications of phraseological expressions conceptualized as culturally marked linguistic units that contribute to reshaping the linguistic picture of the world in the literary text. The research demonstrates that such modifications are a distinctive feature of the author's linguistic personality and that their analysis provides insight into its linguo-cognitive and motivational levels.

Keywords: phraseological modifications, theory of linguistic personality, linguistic picture of the world, literary discourse, Svetislav Basara